

— Բայց ես չեմ կրնար տալ անոր ձկան կարկանդակ, բաժակ մը կիպրոսի գինիով, ըսաւ տոժը ծիծաղելով, ստնտու մը կրնայ զինքը գոհացունել:

— Ճիշդ ես ալ եկայ ձեզ ստնտու մը առաջարկել, Վեհափառ Տէր, ըսաւ Ռիքարտոյ բոլորովին ուրախացած:

— Կը ճանչնամ ստնտու մը:

— Այո Վեհափառ, և ճշմարիտ կին մը, կ'ապահովցունեմ զձեզ: Ուժով է հաւասար երկու կոնտովալարներու և գեղեցիկ ինչպէս տիրամայր մը (madonna):

— Ինչո՞ւ հետզ չի բերիր:

— Զեր բարձրութեան հրամանին կը սպասէի:

— Հրամանը կու տան քեզ: Քանի որ դու իրեն կնքահայր չես կարող ըլլալ, գէթ դու ընտրես մանկիկին ստնտու մայրն, որ Աստուծմէ վերջ քեզ կը պարտի իր կեանքը:

— Ծնորհակալ եմ, Վեհափառ Տէր:

— Ուրեմն ինչո՞ւ զինքը երթալու բերուլ կը դանդաղիս:

— Շուտով կ'երթամ, Տէր, վարը կը սպասէ կոնտովա, թռչունի նման թեթեւ է, անոր անունը ծիծառակ դրած եմ:

— Երիծեռնակի նման թռի, ըսաւ տոժը ծիծաղելով:

— Ժամէ մը հոս եմ, ըսաւ կոնտովա վարը: Եւ դառնալով Մարինա ֆոսքարիի կողմը, աւելցուց. Արդարեւ. Տիկին, գեղեցիկ օր մ'է այսօր:

— Անպարէ՛, շատախօս, ըսաւ տոժը զինքը ուսերէն հրելով:

Այս անգամ Ռիքարտոյ կրկնել չի տուաւ հրամանը: Մէկէն դուրս ելաւ պալատէն, շուտով մը կոնտովին մէջ ցատկեց, և մինչդեռ քաջաբար թիավաւելով դէպի լճակը կը յառաջանար, կ'ըսէր ինքնիրեն:

— Մտուգիւ այս բանս շատ աւելի կ'արժէ քան իմ չորս ոսկի ձէգինս: Այս խեղճ ընտանիքն իւր հացը պիտի ապահովէ և իմ անուշիկ ֆիամէշդասն ուր շըրջազգեստ մը պիտի ունենայ, պիտի չի տեսնամ այլ ևս իւր մեծ սև աչքերը

տխուր մտածմունքներով պատած, իւր այտերը պիտի ստանան կրկին իրենց կարմրափայլ գոյնը. և երբ անցնիմ այս տեղէն պիտի լսեմ նորէն, ինչպէս առաջ, իւր արտոյտի ձայնին բարձրանալը լճակիս լուսթեան մէջ:

Հ. Մ. Վ. ՍՈՆՏԱՆԱՆ

Շարադարիկ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՄԵՐ ԱՐԴԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԺԱ.

Հ. Արսէն Ղազիկեան. — Թարգմանիչը. — «Նոր Մատենագիտութեան» հեղինակ.

Հայ գրականութիւնը ըննողին ամէնէն առաջ դէմը կ'եւլէ այն հանգամանքը՝ թէ մեր ազգը թարգմանութիւն շատ սիրած է, երկար ժամանակ անով սնած: Ու հապաղ բան մըն է այլ ևս մատնանիշ ընել այն մասերը՝ որոնք մեր գրականութեանն են՝ առանց պատկանելու տոհմային միտքերուն. հայերէն են՝ առանց բնագիրն ու նախագաղափարը նոյն լեզուով եղած ըլլալու:

Բայց ուրիշի միտքն ալ իր լեզուով յայտնելը՝ սանկ դիւրին բան մը չէ: Ապա թէ ոչ՝ իբր անոր վարպետներ պիտի չլիշուէին, օրինակի համար, Վինչենցօ Մօնթի, Աննիպալ Գարօ, Ալեքսանդր Փօփ, Տրելլի և ուրիշներ: Մեր մատենագրութեան Հինգերորդ դարը՝ ատով կը պարծի. և, Տասնիններորդ դարուն, Բագրատունին է որ այդ արուեստին մէջ կը գերազանցէ: Պէտք չէ մոռնալ սակայն, որ Վռամշապուհի շրջանէն մինչև «Հայկ»ի երգիչը, մինչև «Բուրաստան»ի քերթողը՝ թարգմանութիւնը կ'ըլլար առ հասարակ գրաբար: Ժողովուրդի լեզունով. — այդ հագիւ դողդոջուն գրչով կը փորձէ ընել Մանծոնիի «Խօսեցեալը»ին զրաբար — աշ-

խարհաբար թարգմանիչը: Ինչ որ կը յայտ-
նէ թէ մինչև այն ատեն չիրագործուածը՝
ալ պահանջ կը դառնար:

Իսկ ե՞րբ էր որ մենք ունեցանք զուտ
աշխարհաբար թարգմանութիւններ: —
Իննետասնեորդ դարու կէսէն ասդին: Բնական
Մատթէոս Մամուրեան, Կարապետ Խթիւ-
ճեան մասնաւորապէս անոր կը փարին.
Իրենց թարգմանածները աւելի վիպական
ճիւղէն էին:

Կը մնար չափականը, կը մնար նոյն
իսկ Բագրատունիի այնքան հրաշագեղ
«Իլիական»ը, «Կորուստ Գրախտ»ին, և
Գեոր. Եղուարդ Հիւրմիզի «Ենէական»ը,
զորս ժողովուրդը չէր գնահատեր, և ա-
ւելի՛ չէր հասկնար: Այդ դասականները
համայն հայ ազգին ճանչցնելու պարտքն
յանձն առաւ մեր Միաբանութեան երի-
տասարդ գեղարուեստագէտներէն մին, Հ.
Արսէն Ղազկիկեան:

Հ. Ղազկիկեան ծանօթ է արդէն իր գրա-
կան կեանքով, իր զորաբար ու մանաւանդ
աշխարհաբար թարգմանութիւններով, ու-
րոնց լաւ ընդունելութիւնը՝ վերջին ֆիլոսո-
ֆիայէ այդ գեղեցիկ ու սահուն, հաւատարիմ
ու խնամոտ թարգմանութեանց: Մէկ րան
կարելոր է թարգմանութեան ճշգրտեան
համար. — լաւ ծանօթութիւն երկու լե-
զուին ալ, անոր որմէ կը թարգմանուի,
և անոր՝ որուն կը վերածուի: Եւ Հ. Ղա-
զկիկեանի քով այդ կրկին յատկութիւններն
ալ տեսած եմ: Ճշգրտեան ու կոկիկու-
թեան վրայ՝ կու գայ խառնուելու նաև
ներդաշնակութիւնը որ չստացուիր ու բը-
նածին է: Հոս սակայն պիտի չջանամ
ուրուագծել Լէոբարտիի, Ալանուրի, Թաս-
սոյի թարգմանիչը. աստ արդէն փութացին
ընել ինծմէ շատ առաջ և շատ կարողնե-
րը: Հոս պիտի մատնանիշ ընեմ միայն
պարագայ մը որ նոր է:

Թարգմանիչը, այս անգամ, թիւին տակ
ուրիշ տեսակ հաստոր մը առած գրական
հրապարակը կ'իջնէ: Զո՛ւտ քննական,
տաժանելի և մանրակրկիտ աշխատութեան
մը արդիւնք, որուն վերնագիրն է «Հայ-
կական Նոր Մատենագիտութիւն և Հան-

րագիտական Հայ կեանքի»: Ուսկի՛ց ուր-
եւ պիտի համարձակիմ ըսելու թէ հեղի-
նակը, այդ տեղ, at home չէ. միշտ քիչ
մը իր կոչումին երես դարձնելով, մա-
սամբ մը զայն ժխտելով է որ դիմած է
այժմ այդ գործին: Այլ ևս այն սահու-
նութիւնը չէ. «Բռնի»ն կը զգացուի: Ու
աս ըսածս կ'ապացուցուի անով որ, Ա-
րուեստագէտ և բանաստեղծի խառնուած-
քով մեր այդ յարգոյ վարդապետը՝ Ինը-
նածին ունեցած չէ իր այդ գործը. զայն
չէ յղացած, ոչ ալ փնտռած. — պարզա-
պէս իր ճամբուն վրայ համդրկաւծ է ա-
նոր, և՛ մանուկի մը պէս՝ «պարմայ թէ
լեցուն գտնուեցայ՝ չեմ գիտեր» կ'ըսէ,
ծնած առած է այդ փայլուն իրը, որուն
սակայն բնոյթը դեռ չէր ճանչնար: Գուցէ
ուրիշ շատերուն պէս՝ ինքս ալ աւելի
պիտի սիրեմ գեղարուեստագէտ — թարգ-
մանիչը՝ քան, նոյն իսկ, ստուար Հան-
րագիտարանի կազմողը: Վասն զի, եթէ
վերջինը իր գրչին արդիւնքն է, քայց ան-
դին Ոսիանն ու Լէոփարտին, Թասսոսն ու
Վիրգիլն ալ անոր իսկատիպ միտքին ցու-
ցերն ու հայելին են:

Ամէն ինչ թողլով սակայն, ըսելու է
թէ հայ Մատենագրարանի Բաղիրքներու
կարգին մէջ, ճիշդ «Հայկազեան»ին քո-
վիկը կը գետեղէ Հ. Ղազկիկեան իր այդ
աշխատութիւնը:

Գրախօսական մը հոս. — Ի զո՛ւր փորձ:
Անոր մասին զաղափար մը կազմելու հա-
մար՝ պէտք է հիմայ հրապարակել
Առաջին պրակին 800 հատ մանրատառ
ու խելք դարձնող սիւները աչքէ անցնել.
զայն վայելելու համար՝ քովը ունենալու
է այդ հաւատարիմ vade mecum: Ու
մէյ մը մտաք մէջը. դուն անպատճառ,
ո՞վ ալ ըլլաս, զոհ պիտի մնաս: Պիտի
կարծես թէ հեղինակը կռահած է քու ճա-
շակդ, դիտումդ, բերումդ, նոյն իսկ քու
arrière pensée: Ամէն ինչ կու գայ դի-
մացդ. ընտրէ՛. մինչ միւս կողմէն այրու-
բնական քմածին շարքն ալ կը շարու-
նակէ ընծայել քեզ իր անակնկալները, ու-
րոնք իրարու քով են՝ առանց իրարու նը-

մանեկու, և որոնց հետզհետէ յաջորդու-
թեան պէսպիսութիւնը քեզի ժպտիլ ու
վայելք կու տայ: Ամբողջ չորս դարու
(1512-1905) հայ կեանքով կ'ապրիս, կը
շնչես զայն:

Ու հեղինակը՝ կը զգաս թէ այդ լա-
թիւրինթոսին մէջ միշտ իր անձին տէրն
է. կարգը, ներդաշնակութիւնը ամէն էջի
մէջ կը շարունակուի: Եւրոպական սոյն-
պիսի հատորաւոր բառգիրքները՝ աշխա-
տակիցներով է որ զլուխ կը հանուի. ծա-
նօթ է նոյն իսկ մեր «Հայկազեան» ին
խնդիրը: Հ. Ղազրիկեան միշտ է իր տան-
ջանքներուն մէջ. միակ ուղեցոյցը՝ որ իրեն
կը մնար, 1883ին տպուած 734 էջ հա-
տորիկն է. Հ. Գ. Վ. Զարպանաւեանի
«Մատենագիտութիւն»ը, Բայց այդ երկու
համանուն հրատարակութիւնները բաղդա-
տելու առիթ ունեցող մը՝ պիտի բմբռնէ
իսկոյն ահագին տարբերութիւնը, Հ. Ար-
սէն Վ.ի ծրագրին հիմնովին շեղումը, որ՝
իրաւ՝ գործին «Հանրագիտարան հայ
կեանքի» կնիւր կու տայ: Ինչոր հասա-
րակաց նմանութիւն կայ 1883ի և 1909ի
հրատարակուածներուն մէջ՝ զորին անունն
է: Անշուշտ, Հ. Զարպանաւեան Վ. միշտ
դրուատելի պիտի մնայ իր այդ Նախըն-
ծայ գործովը. սակայն միեւնոյն ժամանակ
պէտք է մոռնալ «Նոր Մատենագիտու-
թիւն»ը կազմողին կարգապահութիւնն ու
կոկոկութիւնը, զայն կատարեալ ընելու
ծայրագոյն փոյլով, փութկոտ աշխատու-
թիւնը: Եւ իրաւ. վասն զի թէպէտ Ա.
պրակը լոյս կը տեսնէ 1909ին, այսինքն
տպագրութիւնը սկսելէն 5 տարի վերջ,
բայց «Հնախատեսուած» պարագաներն
էին որ զայն յետաձգեցին: Ու այդ հինգ
տարուան ժամանակամիջոցը՝ բաւական
օգտուած էր նոր տանջանքներ պատրաս-
տելու խեղճ հեղինակին համար, որ սա-
կայն, ինքը յամառ, պիտի դարմանէ «Յա-
ւելուած»ին մէջ:

Ուրեմն իր գործը անթերի ընծայելու
ամենամեծ սէր: — A propos, Հ. Ղա-
զրիկեանի սոյն Աշխատութիւնը անթերի
է: — Ինչպէս ըսի, հեղինակը վերին աւ-

տիճանի աշարջութիւն և հսկողութիւն
ունի իր արագ զրչին տակ սեցող թուղ-
թին. և քանի մը անկատարութիւններ, ու-
րոնց հոս հոն կը հանդիպինք, պէտք է
տալ ուշադրութեան պակասին: Եթէ,
ըրինակ, 751 երես, Թ. Թէրզեանի «Դա-
տողութիւնը և Տրամախոհութիւնը»ի հա-
մար կ'ըսէ թէ «կան Գ, Դ, և Ե մասեր
ալ՝ որոնք ինծի անծանօթ կը մնան»
յանցանքը կ'իյնայ ո՛չ թէ հեղինակին վը-
րայ, այլ Գրատան՝ որ անոնցմէ զուրկ է
և նոր հրատարակուելուն՝ զորքը չյղող-
ներուն: Նոյնպէս պէտք է հասկնալ 800րդ
էջին մէջ գրուածը՝ Բար. Թումանեանի
համար. «Պիտի ունենայ ուրիշ գրութիւն-
ներ ալ, բայց Աղբիւրի մեր հաւաքածուն
շատ պակասաւոր է»: — Շատ մեծ ցաւ:
Հ. Ղազրիկեան դեռ սկիզբն է իր հսկայ
գործին. միայնակ, ժրջան աշխատող և
Միակ բանը, զոր իբր աշխատակցութիւն
կը հայցէ, անյապաղ առաջումն է նոր
գիրքերու, պարբերականներու, վերջապէս
հայ կեանքին վերաբերող ո՛ր և է հրատա-
րակումի մը: Փութալու է առթէն օգտուե-
լու. վասն զի հատոր մը պիտի ունենանք՝
որ ամէն զիջողութիւններով կը դիւրացնէ
այսուհետեւ պատմարան, բանասէր, գրա-
գէտ և նոյն իսկ . . . բանագող ըլլալու
ճամբան. քանի որ կը ցուցնէ բոլոր ան-
կիւնները ապաստանած ու կծկուած յո-
ղուածներն անգամ և մոռցուած գիրքերը:

Ճանաճք ըսել չտալ իրեն դառնորէն.
«Մեր հաւաքածուն պակասաւոր է»: Ա-
ռաջին պրակն իսկ ճննելով՝ մարդ կ'ան-
դրադառնայ թէ՛ յարգ. Հեղինակին ծրա-
գիրը երթալով կ'ընդլայնի, կը բարգաւա-
նի, ընդունելու համար «Յաւելուած»ին
մէջ կատարեալ Գրական ու Բանասիրա-
կան հայ Համայնագիտակի մը ձեւը, մա-
տենագիրներու դէմքերով ճոխացած:

Ու հիմայ չեմ գիտեր թէ որո՞ւն համ-
բերութիւն մաղթեմ. — Հ. Արսէն Վ.
Ղազրիկեանին որ դեռ շատ պիտի նեղուի
մինչև իր գործը վերջացնէ, Թէ՛ մեզի՝ որ
զայն օր մը առաջ մեր գրասեղանին վրայ
կ'ըզճանք տեսնել:

ԱՎՈՐԸ